

FRANK M.
SNOWDEN

SALGINLAR
VE TOPLUM

KARA ÖLÜM'DEN GÜNÜMÜZE

Tellekt

ÇEVİRİ: AKIN EMRE PİLGİR

SALGINLAR VE TOPLUM

KARA ÖLÜM'DEN GÜNÜMÜZE

Tellekt_27

Salgınlar ve Toplum: Kara Ölüm'den Günümüze, Frank M. Snowden

Çeviri: Akın Emre Pilgir

Epidemics and Society

İlk baskı (çeviride kaynak alınan basım): Yale University Press, 2019

© 2019, by Yale University

© 2021, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Bu kitap ilk olarak Yale University Press tarafından yayımlanmıştır.

Bu eserin Türkçe yayın hakları Kalem Telif Hakları Ajansı aracılığıyla alınmıştır. Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. baskı: Nisan 2021, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 2000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Didem Bayındır

Düzeltili: Ebru Aydın

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Kapak Tasarımı ve Uygulama: Bora Başkan

İç Kapak Görseli: Bora Başkan

Baskı ve cilt: Türkmenler Matbaacılık Reklam San. ve Tic. Ltd. Şti.

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. No: 16-18

Topkapı, İstanbul

Sertifika No: 43087

ISBN 978-625-7118-15-6

Tellekt

tellekt.com • bilgi@tellekt.com

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza, No: 9/25 Sarıyer / İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

Sertifika No: 43514

Tellekt, Can Sanat Yayınları Yapım ve Dağıtım Ticaret ve Sanayi A.Ş.'nin markasıdır.

twitter.com/tellekt • facebook.com/tellekt • instagram.com/tellekt

SALGINLAR VE TOPLUM
KARA ÖLÜM'DEN GÜNÜMÜZE
FRANK M. SNOWDEN

ÇEVİRİ:
AKIN EMRE PİLGİR

Tellekt

FRANK M. SNOWDEN, Doktora derecesini 1975'te Oxford Üniversitesi'nden aldı. Yale Üniversitesi Tıp Tarihi Emeritus profesörüdür. Önceki kitapları arasında *Violence and Great Estates in the South of Italy: Apulia, 1900-1922* (1984) (İtalya'nın Güneyindeki Şiddet ve Büyük Mülkler: Apulia, 1900-1922); *The Fascist Revolution in Tuscany, 1919-1922* (1989) (Toscana'daki Faşist Devrim, 1919-1922); *Naples in the Times of Cholera* (1995) (Kolera Zamanında Napoli) ve *The Conquest of Malaria: Italy, 1900-1962* (2006) (Sıtmanın Fethi: İtalya, 1900-1962) yer alır.

AKIN EMRE PİLGİR, 1987'de Denizli'de doğdu. Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde doktora eğitimine devam eden Pilgir, serbest tercüman olarak çalışıyor. Zygmunt Bauman kitaplarının yanı sıra Paul D'Amato, Peter Frase, Immanuel Ness, Charlie English, James C. Scott gibi yazarların kitaplarını Türkçeye çevirdi.

Claire ve Jessica için

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	11
KISALTMALAR	13
İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ	15
BİRİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ	21
1. GİRİŞ	23
2. HUMORAL TIP: HİPOKRATES VE GALENOS'UN MİRASI	35
3. ÜÇ VEBA PANDEMİSİNE GENEL BAKIŞ: 541'DEN 1950 CİVARINA	59
4. HASTALIK OLARAK VEBA	75
5. VEBAYA TEPKİLER	97
6. EDWARD JENNER'DEN ÖNCE ÇİÇEK HASTALIĞI: SALGINLARI KARŞILAŞTIRMAK	127
7. ÇİÇEK HASTALIĞININ TARİHSEL ETKİSİ	145
8. SAVAŞ VE HASTALIK: NAPOLÉON, SARIHUMMA VE HAİTİ DEVRİMİ	163

9. SAVAŞ VE HASTALIK: NAPOLÉON, RUSYA'DA DİZANTERİ VE TİFÜS, 1812	201
10. PARİS TIP OKULU	235
11. HIFZISSİHHA HAREKETİ	255
12. HASTALIK YAPICI MİKROP TEORİSİ	281
13. KOLERA	317
14. ROMANTİK VEREM ÇAĞINDA TÜBERKÜLOZ	361
15. BULAŞICILIĞIN ROMANTİK OLMAYAN ÇAĞINDA TÜBERKÜLOZ	389
16. ÜÇÜNCÜ VEBA PANDEMİSİ: HONG KONG VE BOMBAY	439
17. MALARYA VE SARDİNYA: TARİHİN KULLANILDIĞI VE SUİSTİMAL EDİLDİĞİ DURUMLAR	469
18. POLİO VE İMHA SORUNU	505
19. HIV/AIDS: BİR GİRİŞ VE GÜNEY AFRIKA ÖRNEĞİ	533
20. HIV/AIDS: ABD DENEYİMİ	561
21. YENİ VE TEKRAR ORTAYA ÇIKAN HASTALIKLAR	585
22. 21. YÜZYIL İÇİN ELBİSE PROVALARI: SARS VE EBOLA	609
SONSÖZ: COVID-19'UN MERKEZ ÜSSÜNDE LOMBARDİYA: OCAK-MAYIS, 2020	659
NOTLAR	687
KAYNAKÇA	705
DİZİN	741

TEŞEKKÜR

Bu eserin kökeni Yale Üniversitesi'nde verilen bir derse dayandığından, yedi yıllık bir süre zarfı boyunca dersimi alan, soruları ve önerileriyle fikirlerle açıklamalara netlik kazandırmama yardımcı olan tüm öğrencilerime teşekkür ederim. Ayrıca ilk yılda bu dersi benimle birlikte vermiş ve ilk içeriğini planlamamda yardımcı olmuş Profesör Ingrid Walsoe-Engel'e, dersin denetimini yapmış ve yararlı katkılarda bulunmuş Dr. Lee Sateline ve Dr. John Boos'a, keskin editöryal yorumlar ve önerilerde bulunmuş, ABD'de AIDS üzerine seminerler vermiş eşim Margaret'e, bana yararlı fikirler vermiş öğretim asistanlarıma, sabırları ve bilge tavsiyelerinden ötürü Yale Üniversitesi Yayınları'ndaki editörlere çok minnettarım. Buradaki metinden ve içinde barındırabileceği hatalardan sadece ben sorumluyum.

KISALTMALAR

AIDS	Acquired Immune Deficiency Syndrome [Kazanılmış Bağışıklık Yetersizliği Sendromu]
ANC	Amerikan National Congress Party [Afrika Ulusal Kongre Partisi]
BCG	Bacillus Calmette-Guérin [verem aşısı]
CDC	Centers for Disease Control and Prevention [Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi]
VÖÖ	Vaka ölüm oranı
DDT	Diklorodifeniltrikloroetan
ERLAAS	Ente Regionale per la Lotta Anti-Anofelica in Sardegna [Sardinya Anti-Anofel Savaşına Dönük Bölgesel Kuruluş]
GPEI	Global Polio Eradication Initiative [Küresel Polioyu Yok Etme İnisiyatifi]
HIV	Human Immunodeficiency Virus [İnsan Bağışıklık Yetermezliği Virüsü]
IHR	International Health Regulations [Uluslararası Sağlık Düzenlemeleri]
IOM	Institute of Medicine [Tıp Enstitüsü]

IPV	Inactivated Polio Vaccine [Etkisizleştirilmiş Polio Aşısı]
STK	Sivil toplum kuruluşu
OPV	Oral Polio Vaccine [Oral Polio Aşısı]
SARS	Severe Acute Respiratory Syndrome [Ciddi Akut Solunum Yolu Sendromu]
UNAIDS	United Nations Programme on HIV/AIDS [Birleşmiş Milletler Ortak HIV/AIDS Programı]
UNRRA	United Nations and Rehabilitation Administration [Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi]
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Corona virüsünün yol açtığı ciddi akut solunum sendromu, *Salgımlar ve Toplum*'un ilk basımından bu yana bir pandemiye dönüşmüş durumda. Corona virüsü hastalığı (Covid-19) hâlâ nihai etkisini değerlendirilmemize izin vermeyecek kadar yeni ve çok anlaşılmayan bir şey ama genel hatları yeterince açıklık kazanmış durumda ve taşıdığı özelliklerden bazıları bu kitabın temalarıyla yakından ilişkili.

Tüm pandemiler gibi Covid-19 da tesadüfi veya rastlantısal bir olay değildir. Salgınlar toplumları, insanların çevreyle, diğer türlerle ve birbirleriyle kurdukları ilişkilerin yarattığı özgün kırılğanlıklar üzerinden etkiler. Pandemileri tetikleyen mikroplar, geçirdikleri evrimle bizim hazırladığımız ekolojik boşlukları dolduracak şekilde uyum sağlayan mikroplardır. Covid-19 yarattığımız topluma uyduğu için patlak verip yayılmıştır. Yaklaşık sekiz milyar insanın olduğu, çoğunun yoğun halde kalabalık kentlerde yaşadığı ve hepsinin hızlı hava ulaşımıyla birbirine bağlandığı bir dünya, akciğer virüsleri için sayısız fırsat yaratmaktadır. Aynı zamanda demografik artış ve çılgın kenteleşme, hayvanların yaşam alanlarının istilasına ve yıkımına yol açmakta, insanların hayvanlar dünyasıyla ilişkisini değiştirmektedir. Eldeki konuyla özellikle ilgili olan unsur, türsel bariyerleri aşma ve insanlara sıçrama yetisine sahip sayısız virüsün doğal haznesi olan yarasalarla temasının artmasıdır.

Bu tür taşma etkileri artan bir sıklıkla yaşanmaktadır ve genel-

de geniş sonuçlar doğurmadan gerçekleşmektedir. Fakat beklenmedik koşullar, Ebola'nın Aralık 2013'te gösterdiği gibi ilk insan konakından diğerlerine taşınmasını kolaylaştırabilir. O tarihte küçük bir çocuk, Gine'de evinin yakınlarında bulunan bir ağacın kovuğunda oynamıştı. Ülkedeki azgın ormansızlaştırmalar, yakınlardaki orman örtüsünün yok edilmesiyle yuvalarından çıkarılmış binlerce meyve yarasasının orada kümelenmesine yol açmıştı. Dört yaşındaki oğlan çocuğunun talihsizliği, yerinden olmuş yarasaların dejektalarındaki virüsleri solumasıydı. 2014-2016 yıllarında Batı Afrika'da yaşanan salgının geneline bakıldığında, Ebola'nın diğer tüm kurbanları kırılmayan bir aktarım zinciriyle ilk yahut "endeks" vakaya bağlıydı.

Kentsel bir bağlama taşınan bu olaylar dizisi, muhtemelen Aralık 2019'da Çin'in Wuhan eyaletinde vahşi hayvan eti satılan "ıslak pazarlar"da yeniden yaşandı. Burada bir araya gelen faktörler, soğutma sistemlerinin olmadığı ve birbirine sıkışık tezgâhlarla dar, hijyenik olmayan geçitleri dev bir bakteri üreme kabına dönüştürmüştü. Mikropların türler arasında değiş tokuşunu kolaylaştıran önemli koşulların içinde, kafeslere konmuş çeşitli türden evcil ve vahşi hayvanların, yarasalar da dahil olmak üzere birbirine çok yakın olması, kesildikten sonra dışkıları ve kanlarının birbirine karışması, ürünlerin ve binlerce müşterinin kirlenmesi bulunmaktaydı. Bu ortamda "sıfırıncı hasta" muhtemelen yeni Corona virüsüne temas eden ve yakın temas kurduğu insanlara aktaran gündelik bir müşteriydi. Toplulukta yayılımı hızlıydı çünkü insanlık bu denli yeni açığa çıkmış bir patojen karşısında sürü bağışıklığına sahip değildir. Yani nüfusun yeterince büyük bir kısmının bağışık olması (aşI gibi yöntemlerle) ve böylece aktarım zincirini kırabilmesi sayesinde hastalığın yayılması na direnecek bir korumadan yoksunuz.

Covid-19'un ortaya çıkardığı meseleler içinde en önemlisi hazırlık konusudur. Nobel Ödüllü Joshua Lederberg herkesin bildiği gibi, insanlar ve mikroplar arasındaki çekişmede insanların sahip olduğu tek savunmanın zekâları olduğunu söylemişti. Lederberg'in formülüne istersek işbirliği yapma kapasitemiz de eklenebilir. Maalesef Covid-19 ortaya çıktığında karşısında, uzun zamandır öngörülen bir güçlkle mücadele etmek için harekete geçmemiş bir dünya bul-

du. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yeni hastalıkların giderek daha çok arttığı bir çağda yaşamaktayız. Daha 2008 yılında araştırmacılar 1960 ve 2004 yılları arasında çoğu hayvan kökenli olan 335 insan hastalığının açığa çıktığını tespit ettiler. A'dan Z'ye (kuş gripinden Zika'ya) çeşit çeşit isimleri vardır ve biliminsanları keşfedilenlerden çok daha tehlikeli olması muhtemel patojenlerin olduğu uyarısında bulunmaktadır. Özellikle 1997'de H5N1 gripinin patlak vermesinden bu yana, halk sağlığı topluluğu mütemadiyen alarm zillerini çalmıştır. Verdiği mesaj ise gelecek salgınların, özellikle toplumumuzun son derece savunmasız olduğu viral akciğer hastalıklarının kaçınılmaz olduğudur. Mesele olup olmayacağı değil, ne zaman olacağıdır. Virolog Brian Bird'e göre, "Artık kronik bir acil durum çağında yaşıyoruz." İlaveten virologlar, yakın gelecekte 1918'de patlak veren ve "İspanyol gribi" olarak bilinen salgınla rekabet edecek feci bir pandeminin beklenmesi için her tür sebebin olduğunu vurgulamaktadırlar. 2012'de bilimsel literatürü *Spillover* [Taşma] kitabında sentezleyen David Quammen, "bir sonraki insan pandemisi"nin tahminini yapmaktadır.

Öngörüldüğü gibi yaşanan güçlükler, zekâmızı hemen tutarlı bir yanıtın örgütlenmesi ve fonlanmasına yoğunlaştırmamızı talep eden birer prova olarak düşünülebilir. 2003 ve 2016 yılları arasında bunların içinde kuş gribi, SARS (Ciddi Akut Solunum Yolu Sendromu), MERS (Ortadoğu Solunum Yetersizliği Sendromu), Marburg ve Ebola vardı.

Ne yazık ki salgınlarla birlikte, toplumsal bellek yitiminin yeniden nükseden örüntüsü baskın geldi. Her mikrobik krizi uluslararası ve ulusal açıdan her düzlemde hummalı faaliyetler takip etti ama hepsi unutkanlıkla sonuçlandı. 2003'teki SARS krizi ile Ebola salgını arasında bir ara örnek niteliğindedir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) SARS deneyiminin hemen ardından, ülke ülke yapılacak gayretler için kılavuz olması adına Küresel Gripe Hazırlık Planı (2005) çıkarmış, yeni hastalık tehditlerini bildirilmesi zorunlu olayların içine katmak için Uluslararası Sağlık Yönetmeliği'ni elden geçirmiş ve kendi hızlı müdahale kapasitelerini planlamıştı. Aynı yıl ABD hükümeti Ulusal Pandemik Grip Stratejisi oluşturmuş ve bu amaçla kay-

nak dağıtımını yapmıştı. Benzer planlar Savunma Bakanlığı, Gaziler İdaresi, 50 eyalet ve özel sektördeki bir dizi önemli şirket tarafından da çıkarılmıştı.

Fakat acil durum geçtiğinde ve korkular yatıştığında, yurttaşlar ve hükümetler hemen olağan işlerine dönüyorlardı. DSÖ, ABD’de Centers for Disease Control (CDC)* ve yurtdışındaki kardeş kuruluşları, sağlık bakanlıkları, hükümetler ve özel laboratuvarlar üzerinden yapılan acil durum müdahalelerine ayrılmış fonlar kesiliyordu. Uluslararası, federal ve eyalet düzeyinde müdahalenin koordine edilmesinden sorumlu kuruluşlar dağıtılıyor ve liderleri görevden alınıyordu.

Tahmin edileceği gibi bu kalıp, Batı Afrika’daki Ebola krizinden sonra da kendisini tekrarladı. 2018’de, yeni Ebola salgınının Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nde başladığı gün Başkan Trump, Ulusal Sağlık Güvenliği Konseyi başkanını azletti ve ekibi dağıttı. DSÖ genel başkanının belirttiği gibi dünya, salgın hastalıklar sözü konusu olduğunda şölen ve kıtlık arasında gidip geliyordu. Dönemsel sendelemelerle yapılan ani doğaçlamaların ve iyi niyet ilanlarının üstün geleceğini düşünmekten memnun haldedir. Bu anlarda DSÖ özellikle çok önemlidir çünkü sağlık krizlerine yapılan uluslararası müdahalenin koordine edilmesinden sorumlu kuruluştur. DSÖ 2018 yılında, SARS’tan bu yana gayretlerin gevşetilmesinden sonra, yer kürenin sonraki mikrobik güçlüğe ne kadar hazır olduğunu değerlendirmek için bir komisyon atadı. 2019’da çıkan rapora göre, dünya ve tek tek ülkeler uzun zamandır beklenen zorluk karşısında önemli ölçüde hazırlıksız durumdaydı. Raporun yakıcı başlığı “Dünya Risk Altında”ydı.

Covid-19 küresel yayılımını başlattığında, gözcü kuleleri yıkıldığı ve dünya uyuduğu için kısmen başarılı olabildi. Burada ABD’nin takındığı tutum kritiktir: Geriye kalan tek süper güç ve ekonomik devdir. DSÖ’nün gayretleri için hayati fonlar sağlamaktadır ve CDC uluslararası müdahale için altın standartları belirleyen kuruluştur.

* Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi. (Ç.N.)

1997'den beri tekrar edilen uyarılara rağmen, mevcut ıstırapların en büyük iticisi, hastalık üç kıtada kontrolden çıkarken, "Kimin aklına gelirdi ki?" diye soran Amerikan başkanının tutumudur. Daha yerinde olan soru, Covid-19 yatıştıktan sonra, dünyanın tekrar rehavete mi kapılacağı yoksa benzer krizlerin sürdürülebilir, uzun vadeli değerlendirmesini yapıp bunları çözecek araçları örgütleme kararı mı alacağıdır. Eğer medeniyetimizi güvene alacaksak yerkürenin her yerinde, bilimsel araştırmaların, gelişmiş sağlık altyapılarının, yakın uluslararası işbirliklerinin, sağlık eğitiminin, biyoçeşitliliği korumanın ve bol miktarda kaynağın konuşlandırılması gerekmektedir.

BİRİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Bu kitap Yale Üniversitesi'nde lisans öğrencilerine verilen bir dersle başladı. İlk amacı o dönemde, Yale'deki lisans öğrencilerinin aldığı mevcut derslere dahil edilmemiş, Ciddi Akut Solunum Yolu Sendromu (SARS), kuş gribi ve Ebola gibi yeni hastalıklarla ilgili kaygılara yanıt vermektir. Lisansüstü eğitimdeki biliminsanlarına ve tıp fakültesindeki tıp öğrencilerine verilen uzmanlık sınıfları elbette, hastalıkları bilimsel ve halk sağlığına ait perspektiflerle ele almaktaydı. Ancak amaçları salgınları toplumsal bağlamları ve politika, sanat, tarihsel değişimlerle kurdukları ilişkiler içinde ele almak değildi. Daha geniş bir açıdan bakıldığında, tarih ve salgın hastalıkların etkileriyle ilgili çalışmaların, genel olarak ABD üniversitelerinin lisans müfredatlarında yeterince gelişmemiş bir konu olduğu açıklık kazanmaktaydı. Bundan dolayı ders, disiplinlerarası bir perspektifle, bulaşıcı hastalıkların beşeri toplumları biçimlendirmede nasıl önemli roller oynadıklarını ve sağ kalımımız için nasıl tehdit olmaya devam ettiklerini tartışmak için gereken hayati bir ihtiyacı karşılama çabandı.

Dersi kitaba dönüştürürken, sınıfı açmamın temelinde yatan özgün niyetlerin çoğunu korudum ama bunların yanında benzer fakat daha geniş bir kitleye ulaşmayı amaçladım. Diğer deyişle hedef, söz konusu alanlardaki uzmanlara ulaşmak yerine salgın hastalıkların tarihiyle ilgilenen ve bir toplum olarak yeni mikrobik güçlükler karşı-

sında ne kadar hazır oldukları konusunda kaygılar besleyen genel okuyucu kitlesi ve öğrenciler arasında tartışmaları teşvik etmektir.

Bu hedef kitabın düzenlenme ve yazılma yöntemini biçimlendirmektedir. Burada hedefim özgün derslerimde olunduğunu gibi, tarih veya epidemiyoloji konusunda ön bilgiye sahip olduğumu farz etmeden materyallerin erişilebilirliğini korumak. Kitabın ele aldığı konularla ilgilenen herkes için meselenin kendi içinde bütünlüklü bir tartışma sunmaya uğraştım. Kitap kolejlerde beşeri ve doğal bilimlerin kesişimiyle ilgilenen öğrencilere verilecek bir derste okuma materyali olarak da hizmet verebilir. Bundan ötürü ilgili bilimsel terminolojiyi açıkladım, ilgilenenler ve belirtilen görüşlerin kaynaklarını keşfetme arzusundakiler için ilave okumalardan oluşan bir kaynakça sundum ve akademik notları sadece doğrudan alıntılanmış kaynakları gösterecek şekilde sınırladım. Öncelikli hedefim konuya özgün bir katkı yapmak yerine mevcut bilgileri geniş bir yorumlayıcı bağlamanın içine oturtmak.

Diğer yandan bu kitap bir ders kitabı değildir. Burada sahadaki materyaller için kapsamlı bir sentez sunmaktan ziyade, seçici bir şekilde önemli konulara ve toplum üzerinde en derin, en kalıcı etkileri bırakmış salgınlara odaklanmaya çalışıyorum. Ayrıca bu kitap ders kitaplarının aksine, görüşlerimin yaygın inanışlardan farklılaştığı veya mevcut literatürdeki boşlukları doldurmanın faydalı görüldüğü noktalarda, esas olarak orijinal kaynaklara dayanan bölümler içermektedir. Kitabın çeşitli bölümlerinde iletilen şey, umudum o ki, sahada araştırmalar yapmış, şansına Yale’de lisans öğretimi gören ilgili ve düşünceli okuyucuların yorumlarıyla sorularından bir dolu şey öğrenme fırsatı yakalamış tek bir akademisyenin bilgilerle şekillenmiş görüşleridir.

GİRİŞ

Bu kitap, 21. yüzyılın başında patlak vermiş ve bulaşıcı hastalıkların sebep olduğu ani salgınlar karşısında modern toplumun beklenmedik derecede kırılğan olduğunu gösterip büyük endişelere yol açmış, halk sağlığını tehlikeye atan bir dizi acil durumdan (önce SARS, onu takiben kuş gribi ve sonrasında Ebola) hemen sonra Yale Üniversitesi'ndeki lisans öğrencilerine verilen bir dersle başladı. Anlattığım dersi, toplumun hastalıklara ve salgınlara karşı nasıl kırılğan olduğuyula ilgili kaygılara değinmek için bir tarihçinin bakış açısıyla geliştirmiştim. Tıp tarihindeki uzmanlığımdan ve kolerayla sıtma üzerine yaptığım araştırmalarımından yararlanmışım. Hedefim öğrencilerimle birlikte onların aşına olmadığı ve üniversite müfredatlarında çoğu kez yer almayan bir konu üzerine düşünüp keşfe çıkmaktı. Fakat aniden ilgilerini çeken bir konu olmuştu.

Salgınlar ve Toplum, yorumlar ve sınıftaki tartışmalar ışığında birkaç yıllık revizyondan sonra, kursta anlatılanların son kez tekrarlanmasıyla ortaya çıktı. Tıp tarihinde uzmanlaşmış veya halk sağlığı alanında çalışan kişiler için yazılmış bir monograf değildir. Bölümlerin birkaçı esasen özgün kaynaklarıyla kendi araştırmama dayan-

maktadır fakat bu neredeyse rastlantısal bir niteliğe sahiptir. Temel hedefler yeni bilgileri sunmak değil, bilinen materyalleri bağlama oturtmak, bunlardan genel sonuçlar çıkarmak ve konuyu genel okuyucu kitlesinin erişebileceği bir şeye dönüştürmektir. Yale Üniversitesi, dersi çevrimiçi ortamdan sunduğu için, kitabın aldığı şekil internette dersi izlemiş ve gözlemleriyle önerilerini paylaşmış birçok kişinin geribildirimlerini yansıtmaktadır. Bu insanlarla hiç şahsen tanışmamış olsam da, yaptıkları yorumlara en az sınıfımdaki öğrencilerin yorumları kadar minnettarım.

Salgınlar ve Toplum'u yapılandıran genel temalardan biri, zaman içinde farklı toplumlarda görülen ve birbirinden alabildiğine farklı hastalıkların incelenmesiyle test edilecek fikrîsel bir hipotezdir. Bu hipotez, ilgilenen uzmanlar için salgınların ezoterik bir alt saha olmadığı, aksine tarihsel değişim ve gelişmelerin yarattığı “büyük resmin” önemli bir parçasıdır. Diğer bir deyişle bulaşıcı hastalıklar, toplumsal gelişmeleri anlamada en az ekonomik krizler, savaşlar, devrimler ve demografik değişimler kadar önemlidir. Bu fikri irdelemek için salgınların sadece tek tek erkek ve kadınların yaşamları üzerinde yarattığı etkilere değil; din, sanat, modern tıpla halk sağlığının yükselişi ve fikirler tarihine yaptığı etkilere de baktım.

Kitaba bulaşıcı hastalıklar içinden, sadece Batı Avrupa ile Kuzey Amerika'yı etkilemiş veya bulaşma tehdidiyle sarsmış büyük etkileri olan bir altkümüeyi dahil etmektim. Kanseri, kalp rahatsızlıkları, diyabet, astım ve obezite gibi kronik hastalıkları dahil etmiyorum. Ayrıca madenci ciğeri*, asbest, silikoz veya kurşun zehirlenmesi gibi mesleki hastalıkları yahut hemofili, orak hücreli anemi ve kistik fibrozis gibi genetik bozuklukları da ele almıyorum. Bu eserin kapsamı dışında kalan bir diğer şey de, endüstriyelleşmiş Batı üzerinde hiç büyük etkiler yaratmamış olan, uyku hastalığı (trüpanozomiyaz), Chagas hastalığı ve gine kurdu hastalığı gibi bir dizi tropik hastalıktır. Bu diğer hastalık kategorilerinin hepsi önemlidir ve kendi adlarına titiz çalışmalara konu olmayı hak etmektedirler. Fakat hepsiyle

* Pnömonokonyoz. (Ç.N.)

birden baş etmenin imkânı yoktur ve bunları üst üste yığmak tüm fikrîsel tutarlılıkla mantığı ortadan kaldıracaktır. Dolayısıyla bu ki-tapta tek odak noktam salgın hastalıklardır.

Bunun sebebi üç yönlüdür. İlk olarak salgın hastalıklar analiz için ayrı bir kategori olarak tarihsel bir anlama sahiptir. Kronik hastalıklardan farklı bir şekilde deneyimlendiklerinden karakteristik korkulara ve kaygılara yol açmışlardır. Örneğin ciddi bir kalp krizi geçirmek korkutucu hatta ölümcül bir deneyim olabilir. Fakat nite-liksel anlamda HIV/AIDS teşhisi konmaktan veya çiçek, polio* ya da Asya kolerası gibi hastalıklara yakalanmaktan çok farklıdır. Buna paralel olarak kanser gibi önemli kronik hastalıkların sağlık sistemi, ekonomi ve milyonlarca insanın yaşamı üzerinde bozucu bir etkisi vardır. Fakat bazı salgın hastalıkların tersine kalp rahatsızlıkları ve kanser birilerinin günah keçisi ilan edilmesine, kitlesel histerilere ve dinî taşkınlıklara sebep olmadığı gibi edebiyat ve sanatta kapsamlı bir şekilde ele alınmaları da söz konusu değildir. Başka bir deyişle hastalıklar basitçe hastalık oranıyla ölüm oranının birbiriyle değıştirilebilir sebepleri değildir. Salgın hastalıklar arkalarında özel bir mi-ras bırakmışlardır. Eşsizlikleri ilgiyi hak etmektedir.

Salgın hastalıklara yoğunlaşmanın ikinci sebebi tarihseldir. Bu-rada ilgi alanımız tarih olduğundan, insanlık tarihinin genelinden 20. yüzyıla dek bulaşıcı hastalıkların diğer hastalık kategorilerinden daha yıkıcı olduklarını vurgulamak önemlidir. Doğrusu küresel düzlemde ıstırapların ve ölümlerin hâlâ başat sebepleridirler. *Salgın-lar ve Toplum*'un hedeflerinden biri beşeri hastalıkların tarihindeki bu özelliğı açıklamaktır.

Son ve belki de en ikna edici sebep, tarihe karışmaktan çok uzak oldukları için salgın hastalıkların ilgiyi hak etmeleridir. SARS, Ebo-la ve Zika gibi yeni açığa çıkan hastalıklar, bu bitmek bilmez hassasi-yetin yadigarları olmuşlardır. HIV/AIDS'in ısrarla vermeye devam ettiği zararlarla yaşıyoruz ve eskiden yok edilebileceğı düşünölen bazı eski hastalıklar (dang humması, malarya** ve tüberküloz) kay-

* Çocuk felci. (Y.N.)

** Sıtma. (Y.N.)

bolmak yerine büyük birer tehdit olarak yeniden belirmişlerdir. Endüstriyel Batı toplumları bile hâlâ risk altındadır ve iklim değişikliği gelecekte felaketlerin yaşanma ihtimalini artırmaktadır. Bu mikrobik tehdit gerçektir. Peki ne kadar ciddidir? Bizi neler savunacak? Hangi etmenler hassasiyeti artırıyor? Bu güçlüğü meydan okumak için ne kadar hazırız? Küresel topluluğun bu meselelerle nasıl ilgileneceği, toplumumuzun ve belki türümüzün sağ kalımını belirleme- de önemli bir faktör olabilir.

Coğrafi açıdan kitabın odak noktası öncelikle Avrupa ve Kuzey Amerika'nın sanayileşmiş dünyasıdır. Önemli sebeplerinden biri yönetilebilirliktir. Sistematik bir tarzla ve gerektiği gibi küresel düzlemde yürütülecek bir çalışmanın birkaç kat daha uzun olması ve ağırlıklı tropik dünyanın sıkıntıları olan bir dizi ilave hastalığı da içine katması gerekir. Diğer yanda 20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın başına bakarken çok daha uzaklara göz atmanın önemli olacağı sayısız durum vardır. Örneğin HIV/AIDS'i, polioyu yok etme kampanyasını, üçüncü bubonik* veba salgınını, modern kolerayı veya Ebola'yı ilk çıktıkları yerlere, merkez üslerine ve bu belaların hâlâ büyük ıstıraplarla kayıplara yol açtığı ülkelere bakmadan tartışılması ters- tir. Bizler kaçınılmaz bir biçimde küresel bir dünyanın parçasıyız ve bu dünyada mikroplar (ve onları aktaran böcekler) politik sınırları tanımayı reddetmektedirler. Dolayısıyla bunu dikkatlice hesaba katmamız gerekir. Bu yüzden Güney Afrika, Batı Afrika, Hindistan, Haiti ve Peru'ya odaklanan bölümleri de dahil etmekteyim.

Kronolojik olarak salgın hastalıklar açısından herkesin en kötü senaryo olarak gördüğü fikirle yani hıyarcıklı vebayla (14. yüzyılda Avrupa'da doruk noktasına çıkmıştır) başlıyorum ve günümüzün son tehdidi Ebola'yla bitiriyorum. Tarihi günümüzün gazete havadisle- riyle iliştiyerek ve bu olayları tarihsel deneyimler ışığında ele alarak, okuyuculara günümüzün halk sağlığıyla ilgili olaylarını daha bilinç- li ve verimli bir tarzla karşılıklarına almaları için gerekli araçları kazan- dırmayı umuyorum.

* Hıyarcıklı. (Ç.N.)

Kara Ölüm'den bugüne kitlesel salgınların toplumu nasıl şekillendirdiğini inceleyen Frank M. Snowden, açık bir üslupla, hastalıkların tıp bilimini ve halk sağlığını etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda sanatı, dini, entelektüel tarihi ve savaşı da dönüştürdüğünü ortaya koyuyor. Büyük salgınların tıbbi ve sosyal tarihinin disiplinlerarası ve karşılaştırmalı bir incelemesi olan *Salgınlar ve Toplum*, tıbbi tedavinin evrimi, veba literatürü, yoksulluk, çevre ve kitlesel histeri gibi temalara değiniyor. Snowden, çiçek hastalığı, kolera ve tüberküloz gibi hastalıklar hakkında tarihsel bir perspektif sağlamanın yanı sıra, HIV/AIDS, SARS, Ebola ve Covid-19 gibi salgınların sonuçlarını ve dünyanın gelecek nesil hastalıklara hazır olup olmadığını sorusuna yanıt arıyor.

Tellekt

www.tellekt.com

ISBN 978-625-7118-15-6

9 786257 118156